

Klavertje vier

Frank Flippo

Van veel aardappels eten word je dom, van veel maanzaad trouwens ook. Je moet niet op tafel gaan zitten, anders krijg je zueren. En eet maar geen soep op vastenavond, anders krijg je een druipneus. Als je kiespijn hebt moet je olie met mussepoepjes in je oor smeren. Drukt men met zijn hand een mol dood, dan zal die hand een geneeskrachtige werking krijgen. Een dode spin in de melk: een voorteken van de dood. Je blote billen laten zien jaagt duivels op de vlucht. Als men 's morgens het eerst een hoer zag, betekende dit geluk voor de rest van de dag. Lippen zouden niet barsten als men ze likte wanneer een hond zijn grote boodschap deed.

Over wat geloof en wat bijgeloof is kan men eeuwig discussiëren.

Veel mensen vinden het het verstandigst om het zekere voor het onzekere te houden en de goden niet te verzoeken.

Het sentiment dat mensen doet geloven is hetzelfde als wat mensen doet bijgelooven. Een kosmische oerhuiver, het gevoel geen greep te hebben op de dingen, kan de behoefte wekken dat onzichtbare, dat macht over ons uitoefent, gunstig te willen stemmen. Religieuze mensen geloven dat er een wereld bestaat die wij wel niet zien, maar die er niettemin is.

De expansiedrift van ontdekkingsreizigers, wetenschappers en filosofen veronderstelt dat er iets te ontdekken moet zijn dat de moeite waard is; zij wachten tot de onzichtbare wereld klaar is om uit te kristalliseren of gaan er naar op zoek. Neem je lot in eigen hand, houden zelfbewuste en individualistische mensen ons voor. Niettemin herkent ieder mens in zijn leven onnoemelijk veel situaties die zich aan zijn controle onttrekken, al is het alleen maar in de slaap.

In de stad komen voortdurend dingen op je af die je van tevoren niet kunt voorzien, maar ook in de natuur: plotseling opstekende windvlagen, een hert dat de weg oversteeft, een vogel die kraaiend boven je hoofd vliegt, een wolk die voor de zon schuift en alles ineens in een somber licht hult. Dergelijke gebeurtenissen staan niet op zichzelf;

zij vinden plaats in een persoonlijke context.

Een wandelaar die door een regenbui wordt overvallen kan tegelijkertijd bij een half voltooid huis aankomen dat reeds lange tijd verlaten is. Op dat ogenblik herinnert hij zich dat het dodenherdenking is en tegelijkertijd schiet de pijn van een diezelfde dag beëindigde relatie in volle hevigheid door hem heen.

Geen van die dingen heeft hij gewild, en toch gebeurden ze. Wie in zulke omstandigheden deze elementen onverbonden laat, mist of elke fantasie, of hij heeft zich vastgebeten in een technisch denken zo instrumenteel en abstract, dat de ervaring volledig mens te zijn waarschijnlijk niet voor hem is weggelegd.

Want bijgeloof is er altijd geweest en in alle culturen. Ook in Nederland is het verschijnsel onuitroeibaar, waarschijnlijk omdat het bij de mens hoort. Wie nergens in gelooft zal voortdurend strijd moeten voeren tegen mensen die wel aan dingen geloven, en zo zal hij zich dan toch voortdurend met geloof bezig houden. Gaat hij er niet tegenin, dan zal hij toch allerlei verschijnselen waar hij mee wordt geconfronteerd voor zichzelf moeten verantwoorden, als hij tenminste een bewust denkend menselijk wezen is.

Het bijgeloof kent onnoemelijk veel angstaanjagende, poëtische en grillige variëteiten. Sommige vormen klinken een twintigste-eeuwse Nederlander lachwekkend in de oren, van sommige andere

zal hij niet zonder meer de waarheid betwisten, bijvoorbeeld het geloof in de heilzame werking van kruiden. Al gebruikt hij geen kruiden, de medicijnen waar hij wellicht een beroep op doet, zijn vaak sterk geconcentreerde bestanddelen van kruiden. Zal er dan toch enige waarheid schuilen in de bewering dat het gezond is om in het voorjaar verse paardebloemknoppen te slikken.

DE TIJD

Tijd speelt niet alleen nu een belangrijke rol; in de tijd is het leven zelf en al zijn ervaringen ingebed. De middeleeuwen hielden het liturgisch jaar in ere, waarin zoveel feestdagen voorkwamen, dat er om de twee weken wel iets te vieren viel. Naast christelijke waren er ook tal van heidense festijnen over die het jaar nog voller maakten, zoals de dankdag voor het gewas, de meiboom, de later aan Maria toegeschreven lichtmis, Maria zelf wordt trouwens ook vaak gezien als een personificatie van een natuurgodin, en ga zo maar door.

Omdat de tijd zo belangrijk was, speelden heel veel bijgelovigheden rond dagen, maanden en jaren. Maar ook kleuren, hemellichamen, gebruiksvoorwerpen en groenten konden voorwerp zijn van bijgeloof. Je kunt het zo gek niet bedenken of er was wel een gezegde of geloof aan verbonden. Sommigen gingen daarin zo ver dat hun leven van a tot z was bepaald door allerlei gebodjes en verbodjes. Eigenlijk dus de orthodoxen van het bijgeloof, die zich hetzelfde gedragen als diepgelovige christenen die zich bij alles bekruisen of weesgegroeten of die op zondag niet willen fietsen omdat dat des duivels is.

Bijgeloof kan net als religie in extreme gevallen leiden tot psychose of hevige angsten, histerie en waanvoorstellingen, waarin mensen niet meer de deur uit durven, stemmen horen etc. Maar in deze verlichte tijden, in Nederland tenminste, geeft het geen pas het bijgeloof of het geloof van zulke uitwassen de schuld te geven; het zit niet in het geloof maar in de mensen zelf, die soms dwangmatig, maar meestal op natuurlijke wijze aanknopingspunten zoeken bij hun bestaan.

Allerlei middelen die verband houden met de levenskracht hoeven niet bij voorbaat pure onzin te zijn. Potentieverhogende middelen zoals kokos, geroosterde runderkloten, knoflook en nootmuskaat bezitten aantoonbaar werkzame bestanddelen die het bloed zuiveren en de bloedsomloop bevorderen en daarmee het lichamelijke welbevinden. Je

lekker voelen leidt snel tot welbehagen en lustgevoelens. Het afrodisiacum of liefdesmiddel is in tegenstelling tot de scherpe potentiekruiden vaak zoetgeurend en zacht, en schept dus net als gewone parfums een sfeer van welwillendheid en ontspanning, die tot allerlei prettige dingen kan leiden.

VRIJDAG DE DERTIENDE

Veel vormen van bijgeloof komen voort uit een vrije interpretatie van de Bijbel of verzinsels die eraan zijn vastgeknoopt. Zo zou Judas bij het Laatste Avondmaal zout hebben gemorst. Je kunt dus maar beter zelf ook geen zout morsen. Bij dit Avondmaal zaten dertien mensen aan tafel; hierdoor kwam het getal dertien in een kwade reuk te staan. Het heet ook wel het Judasgetal. Christus stierf op een vrijdag. Deze vrijdag werd naderhand Goede Vrijdag genoemd, maar niettemin geldt vrijdag sindsdien als een ongeluksdag. Een vrijdag die bovendien op de dertiende valt, verenigt dus een dubbel kwaad in zich. De naam vrijdag is ontleend aan de Germaanse liefdesgodin Freija. Oorspronkelijk was het dan ook een geluksdag; het christendom heeft er een ongeluksdag van gemaakt.

13

Flauwekul of niet, het bijgeloof blijft wijd verspreid, vooral wat betreft het getal dertien. Nog altijd hebben hotels vaak geen dertiende verdieping, net zomin als sommige vliegtuigen een dertiende rij hebben. In het circus ontbreekt vaak een dertiende act. Een visser meldde jaren geleden aan Radio Scheveningen niet dat hij dertien kantjes haring aan boord had, maar twaalf plus één. Churchill begon een reis nooit op de dertiende van de maand.

De dood is tegenwoordig evenzeer als vroeger omgeven met angsten, verzinsels en taboes. Het gevoel dat doden niet dood zijn, is van alle tijden. Sommige doden zouden als vampier terugkeren onder de mensen. Het was verkeerd erg veel te wenen bij een begrafenis, want dan zou de dode geen rust krijgen. Om dezelfde reden mocht men niet teveel

over ze praten en moest na het overlijden de kleding van de dode snel gewassen worden en vier tot zes weken niet in gebruik worden genomen. Uit angst de dode weer tot leven te wekken en ook uit angst voor nog meer sterfgevallen werden bij sterfgevallen alle spiegels in huis bedekt tot na de begrafenis. Als je toevallig een teruggekeerde dode tegenkomt, neemt hij je mee naar het schimmenrijk.

Spiegels hadden nog meer demonische en magische krachten. Wie 's nachts na elf uur in de spiegel keek, zou naast zich de duivel, een heks of een andere tronie zien. Verder kon je dan geelzucht krijgen of je spiegelbeeld verliezen. Zieken konden beter niet in de spiegel kijken; het zou de ziekte maar verergeren. Ongetrouwden konden als ze in de nieuwjaarsnacht in de spiegel keken, hun toekomstige partner zien en de vaste blik van een menstruerende vrouw zou een spiegel kunnen doen beslaan en zelfs doorboren. Tenslotte zou een spiegel van beryl de toekomst aanschouwelijk kunnen maken.

Er is zoveel geloof en bijgeloof dat een verhaal erover zonder moeite onbepaald kan worden uitgebreid en worden overwoekerd met nog meer voorbeelden van geloven en geloofjes. Mensen ontdekken de wonderlijkste dingen in hun onvermoeibare streven naar houvast. De stuurloosheid van het leven blijft ook tegenwoordig steeds nieuwe fantasieën ontketenen: auto's krijgen koosnaampjes en gelukspoppetjes, UFO's brengen geheime boodschappen en op de korte golf fluisteren de doden ons verhalen toe. De wereld buiten Nederland blijft dan nog buiten beschouwing...

*

Voor meer informatie:

Tentoonstellingscatalogus Provinciaal Overijsels Museum in Zwolle.

Helmut Hiller, *Sesam Atlas van het Bijgeloof* (Baarn 1987).

S.J. van der Molen, *Vrijdag de dertiende. Bijgeloof en wat erachter zit* (Utrecht/Antwerpen 1979).

*

Auteursrecht in theorie en praktijk

Gerard Mom

Dit rapport, uitgegeven door het Nederlands Centrum voor Volkscultuur, biedt een handzaam overzicht van de ins en outs van het auteursrecht.

Het is onmisbaar voor instellingen en schrijvers die regelmatig met auteursrechten geconfronteerd worden, zonder dat zij precies weten met welke rechten en plichten zij rekening dienen te houden.

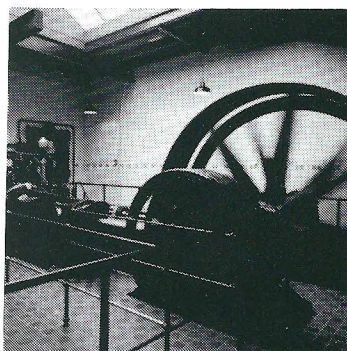
Verkrijgbaar bij het Nederlands Centrum voor Volkscultuur, door overmaking van f17,50 op gironummer 810806 o.v.v. Auteursrecht.

- wisselexposities
- 4 keer per jaar
- 6 keer per jaar signalement
- 4 keer per jaar entresol
- zie museumladders in landelijke bladen

- permanente exposities
- textielindustrie in nederland
- 100 jaar nederlandse gebruikstextiel
- beeldende kunst

- doorlopende demonstraties
- spinnen, verven, weven, breien
- tapisserie

- filmzaal
- diverse films

goirkestraat 96 5046 GN tilburg tel (013) 36 74 75
open: dinsdag t/m vrijdag 10 tot 17 u, zaterdag en zondag 12 tot 17 u
voor feestdagen gelden gewijzigde openingstijden
bel voor informatie de infolijn (013) 42 22 41
groepsrondleidingen, vergaderingen en maaltijden na afspraak

nederlands Textielmuseum
centrum voor textiel: techniek, kunst en design